

РОЗДІЛ 9

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.97

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-1/57>

КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ІСНУВАННЯМ НЕКОНТРОЛЬОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ В УКРАЇНІ, ТА ЗЛОЧИНЦІВ

CRIMINALISTICS' CLASSIFICATION OF CRIMES, RELATED TO THE EXISTENCE OF UNCONTROLLED TERRITORIES IN UKRAINE, AND CRIMINALS

Аркуша Л.І., д.ю.н., професор,
завідувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національний університет «Одеська юридична академія»

Загородній І.В., к.ю.н.,
доцент кафедри криміналістики
Національний університет «Одеська юридична академія»

Чіпко Н.В., к.ю.н.,
доцент кафедри криміналістики
Національний університет «Одеська юридична академія»

Стаття є завершальною у низці статей, присвячених дослідженню особливостей злочинної діяльності, пов'язаної з існуванням неконтрольованих територій в Україні, надрукованих у науковому виданні, індексованому в наукометричній базі Web of Science. На підставі здійсненого дослідження проявів злочинної діяльності на неконтрольованих територіях в Україні та на підставі існуючих у літературі точок зору авторами запропоновано класифікацію злочинів, пов'язаних з існуванням неконтрольованих територій в Україні, яка систематизує за різними підставами наявну інформацію щодо окресленої категорії злочинів, а саме: за сферою здійснення злочинної діяльності, за предметом злочинного посягання, за місцем вчинення та кількістю злочинів, за розміром завданої шкоди, за кількістю осіб, які брали участь у здійсненні злочинної діяльності, за територіальною ознакою злочинної діяльності, залежно від наявності та використання можливостей корумпованих зв'язків, а також залежно від рівня встановлених та використаних у злочинній діяльності корумпованих зв'язків та від можливості використання зв'язків із злочинними організаціями, які діють на неконтрольованих територіях в Україні.

Окрему увагу автори приділили визначенню необхідності класифікації осіб, причетних до вчинення злочинів, пов'язаних з існуванням неконтрольованих територій в Україні, залежно від статусу, місця здійснення злочинної діяльності; наявності судимості та відповідного кримінального досвіду; службового становища, відношення до військової служби та типу військової частини під час проходження військової служби; а також від наявності бойового (військового) досвіду, тощо. На думку авторів, застосування криміналістичної класифікації як методу пізнання задля упорядкування проявів злочинної діяльності, пов'язаної з існуванням неконтрольованих територій в Україні, сприятиме побудові мікрометодик їх виявлення та розслідування, що своєю чергою створить відповідні умови для підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів у особливих умовах та може мати як теоретичне, так і практичне значення.

Ключові слова: криміналістична класифікація, злочини, пов'язані з існуванням неконтрольованих територій, злочинець, злочинні утворення.

This article is final in a certain amount of articles, devoted to the research of criminal activity's features related to the existence of uncontrolled territories in Ukraine. The aforementioned articles were released in scientific publications indexed in a scientometric base Web of Science. The authors proved the necessity and proposed classification of crimes related to the existence of uncontrolled territories in Ukraine. The above-mentioned classification is based on the study of criminal activity components in uncontrolled territories in Ukraine and available viewpoints in the scientific literature. It should be noticed, that classification on various grounds systematizes data on the outlined category of crimes, in particular: by sphere of criminal activity, by the subject of criminal assault, by the crime scene and the number of crimes, by the amount of caused damage, by the number of people who participate in criminal activity in compliance with the territorial characteristic of criminal activity, by depending on the availability and usage of the possibilities of corrupt ties, as well as by depending on the level of established and employed in criminal activity corrupt ties and the probability of their utilization with criminal organizations, which function on the uncontrolled territories in Ukraine.

The determination of the necessity for the classification of persons, involved in committing crimes related to the existence of uncontrolled territories in Ukraine was paid special attention by the authors, in particular: by depending on the status, place of criminal activity; by criminal record and relevant criminal experience; by official position, attitude to military service and type of military unit during military service; and by the availability of combat (military) experience, and etc.

From the authors' point of view utilization of criminalistics' classification as a cognition method for arrangement components of criminal activity related to the existence of uncontrolled territories in Ukraine will contribute to the formation of micromethods of their detection and investigation. It will create the appropriate conditions to improve the efficiency of law enforcement in specific circumstances and can have both theoretical and practical significance.

Key words: criminalistics' classification; crimes related to the existence of uncontrolled territories; criminal, criminal formations.

Найбільш цікавим феноменом новітньої історії можливо вважати так звані невизнані територіальні утворення, які не визнаються міжнародною спільнотою як держави та утворюються здебільшого внаслідок військових, політичних, військово-політичних та ідеологічних конфліктів.

І саме це становище насамперед створює умови для становлення та здійснення злочинної діяльності як на неконтрольованих владою територіях, так і на території держав, з якими вони мають спільний кордон (не завжди визначений, якщо говорити про зону розмежування між

територіями). Подібну ситуацію можливо спостерігати і в Україні, і, на нашу думку, це потребує уваги з боку дослідників різних галузей права задля забезпечення протидії проявам злочинної діяльності. З метою систематизування результатів спостереження за злочинним середовищем, на наш погляд, необхідно класифікувати злочини, які пов'язані з існуванням неконтрольованих територій, а також осіб, які причетні до їх вчинення.

Поняття «класифікація» походить від латинського *classis* – розряд, *fasio* – роблю. В перекладі українською означає – розподіл предметів, явищ і понять по класах, відділах, розрядах залежно від їх загальних ознак [1, с. 7].

Латинський корінь визначає квінтесенцію цього поняття, його найістотніше, найсуттєвіше значення: поділ предметів та явищ певної сукупності за спільними ознаками з утворенням системи класів цієї сукупності.

Наукова класифікація виражає систему законів, властивих відповідній частині дійсності. У сфері юриспруденції найвідомішими є класифікація галузей законодавства і права, законів та інших нормативно-правових актів, органів державної влади, галузей юридичної науки та освіти тощо [2].

Таким чином, зазначимо, що класифікація пов'язана з розподілом цілого на частини. Метою такого розподілу є: отримання додаткових знань про об'єкти, що класифікуються, предмети, впорядкування, систематизація як самих предметів і явищ, так і знань про них [3, с. 10; 4].

Задача класифікації – це формалізоване завдання, яке містить множину об'єктів (ситуацій), поділених певним чином на класи. Фактично – це задана скінченна множина об'єктів, для яких відомо, до яких класів вони належать. Ця множина називається вибіркою. До якого класу належать інші об'єкти, невідомо. Необхідно побудувати такий алгоритм, який буде здатний класифікувати довільний об'єкт з вихідної множини [5].

Класифікувати об'єкт – означає, вказати номер (чи назву) класу, до якого належить цей об'єкт [5].

Класифікація об'єкта – номер або найменування класу, що видається алгоритмом класифікації в результаті його застосування до даного конкретного об'єкту [5].

Класифікація використовується у будь-якій науці та діяльності, але з огляду на предмет нашого дослідження звернемося до криміналістичної класифікації.

Розгляд питань щодо вивчення проблем теорії криміналістичної класифікації злочинів взагалі та стосовно конкретних родів (видів) зокрема неодноразово ставали предметом дослідження таких учених, як О.Я. Баєв, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, О.М. Васильєв, І.О. Возгрін, А.Ф. Волобуєв, Г.А. Матусовський, В.О. Образцов, В.Ю. Шепитько, М.П. Яблоков та інші.

Базовим фундаментом теорії криміналістичної класифікації, на наш погляд, можна вважати роботу В.О. Образцова. У своїй роботі вчений запропонував систему критеріїв (підстав) криміналістичної класифікації та розкрив їх зміст і практичну значимість, сформулював перелік об'єктів криміналістичної класифікації [6].

Доповнюючи зазначене, С.М. Чурилов пропонує розглядати криміналістичну класифікацію злочинів за різними підставами: не тільки з точки зору можливості їх застосування для систематизації окремих криміналістичних методик, оптимально пристосованих до практики розкриття тотожних (аналогічних) злочинів, а й як основу для розробки та впорядкування криміналістичних характеристик механізмів злочинів [7, с. 141–148].

Враховуючи усі вищевказані точки зору, а також результати дослідження особливостей злочинної діяльності, пов'язаної з існуванням неконтрольованих територій в Україні, здійсненого співавторами протягом 2019 р. [8; 9], можливо запропонувати наступну криміналістичну класифікацію злочинів, пов'язаних з існуванням неконтрольованих територій в Україні:

– *за сферою здійснення злочинну діяльність, пов'язану з існуванням неконтрольованих територій в Україні, можливо розподілити на:* злочинну діяльність у сфері національної безпеки України, охорони державної таємниці та недоторканості державних кордонів; злочинну діяльність у виборчій сфері; злочинну діяльність у соціальній сфері та сфері обігу приватної власності; злочинну діяльність у сфері службової діяльності за участю військових та службових осіб, які забезпечують діяльність державних та недержавних установ, відомств, організацій у зоні розмежування та на неконтрольованих територіях в Україні; злочинну діяльність у сфері господарювання; злочинну діяльність у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів; злочинну діяльність у сфері обігу вогнепальної зброї, вибухових речовин та пристроїв; злочинну діяльність у сфері обігу та експлуатації автотранспорту; злочинну діяльність у сфері захисту довкілля;

– *за предметом злочинного посягання злочини, пов'язані з існуванням неконтрольованих територій в Україні, можливо поділити на такі, які посягають на:* життя, здоров'я та гідність військових та осіб, які мешкають на неконтрольованих територіях в Україні; державну, економічну та особисту безпеку; власність (державну, комунальну та приватну власність громадян, яка залишилася на неконтрольованих територіях в Україні);

– *за місцем вчинення:* на території, підконтрольній державним органам України; на неконтрольованій території України; у зоні ведення військових дій; у зоні розмежування між підконтрольними та непідконтрольними територіями України;

– *за кількістю злочинів, пов'язаних з існуванням неконтрольованих територій в Україні, на:* одиничні; серійні;

– *за розміром завданої шкоди на:* ті, що завдали значної матеріальної шкоди (ч. 2 ст. 190 КК України); ті, що завдали матеріальної шкоди у великих розмірах (ч. 3 ст. 190 КК України); ті, що завдали матеріальної шкоди у особливо великих розмірах (ч. 4 ст. 190 КК України);

– *за наявністю судимості у злочинця на:* вчинені раніше судимими на території України; вчинені раніше судимими на території інших країн; вчинені раніше не судимими.

– *за кількістю осіб, які брали участь у здійсненні злочинної діяльності, на:* одноосібне; вчинене групою осіб; вчинене організованою злочинною групою; вчинене злочинною організацією;

– *за територіальною ознакою діяльності злочинної групи (організації) на:* вчинені злочинною групою міждержавного рівня; вчинені злочинною групою міжрегіонального рівня; вчинені злочинною групою місцевого (локального) рівня;

– *залежно від наявності та використання можливостей корумпованих зв'язків на злочинні групи (організації), що діють:* з використанням корумпованих зв'язків, встановлених на підконтрольній Україні території з метою забезпечення злочинної діяльності або з метою уникнення кримінальної відповідальності; з використанням корумпованих зв'язків, встановлених на неконтрольованих територіях в Україні з метою забезпечення злочинної діяльності; з використанням корумпованих зв'язків, встановлених на підконтрольній та на неконтрольованій територіях в Україні з метою забезпечення злочинної діяльності або з метою уникнення кримінальної відповідальності;

– *залежно від рівня встановлених та використаних у злочинній діяльності корумпованих зв'язків на ті, що діють:* з використанням корумпованих осіб у вищих ешелонах влади України (Адміністрація Президента України, Кабінет Міністрів України, керівництво Верховної Ради України, народні депутати України, міністри та інші);

з використанням корумпованих осіб військових підрозділів та правоохоронних органів, які залучено до військових дій (керівники територіальних підрозділів ВСУ, Національної Гвардії України, добровольчих військових об'єднань та інші); з використанням корумпованих осіб інших держав.

– *залежно від використання зв'язків із злочинними організаціями, які діють на неконтрольованих територіях в Україні:* з використанням у злочинній діяльності сталих зв'язків із особами, яких залучено до участі та ведення бойових дій керівництвом невизнаних державних утворень на неконтрольованих територіях у Донецькій та Луганській областях, або керівництвом неконтрольованої території АР Крим; з використанням у злочинній діяльності зв'язків злочинних організацій, які діють на території України вагомий проміжок часу.

Окремої особливої уваги на наш погляд, заслугоує класифікація осіб, причетних до злочинної діяльності, пов'язаної з існуванням неконтрольованих територій в Україні.

М.О. Беляєв, І.В. Волгарєва, М.М. Кропачов визначають особистість як сукупність соціально-демографічних, моральних і правових властивостей, ознак, зв'язків, відношень, що характеризують особу, яка вчинила злочин, і впливають на її злочинну поведінку [10, с. 78].

В.К. Гавло зазначав, що криміналістику та її методику цікавлять такі дані про особу суб'єкта злочину, які вказують на закономірні зв'язки між ним і вчиненим злочином, що проявляються зовні – у різних наслідках вчиненого. У цьому плані особу треба вивчати як слідоутворюючий об'єкт, джерело інформації про вчинений злочин і як засіб його розкриття [11, с. 197].

О.І. Алексєєв надає таке визначення особистості злочинця: це сукупність соціально значущих властивостей, які в поєднанні із зовнішніми умовами (ситуацією) впливають на злочинну поведінку. Причому автор вважає за необхідне відзначити правомірність висловлювання про те, що визначення особистості злочинця як такої особи, котра вчинила злочин, має формальний відтінок [12, с. 84].

П.П. Цветков вважає, що є об'єктивна потреба використання відомостей про особу злочинця стосовно не тільки криміналістичної тактики, а й методики розслідування злочинів [13, с. 53–54].

І.М. Даньшин розглядає особистість злочинця як сукупність істотних та стійких суспільних ознак і соціально зумовлених біопсихологічних особливостей індивіду, що, об'єктивно реалізуючись у вчиненні конкретного злочину (злочинах), надають його вчинку характер суспільної небезпеки, а винній особі – властивість суспільної небезпеки, у зв'язку з чим вона притягується до відповідальності, передбаченої кримінальним законом [14, с. 126].

М.М. Демідов під особою злочинця як елемента криміналістичної характеристики розуміє стійку криміналістично значущу сукупність психофізичних властивостей і якостей, мотиваційних установок, емоційної і раціональної сфер людської свідомості, що відобразились у слідах злочину в процесі підготовки, вчинення і приховання слідів злочину, а також поведінки після вчинення злочину [15].

Особливе значення для криміналістичного вчення про особу злочинця має з'ясування її структури. М.Г. Коршик, С.С. Степичев в особі злочинця розглядають такі блоки: демографічні дані; дані, що характеризують суспільне місце обвинуваченого; відомості про умови життя обвинуваченого; відомості про стан здоров'я обвинуваченого; характер і темперамент [16, с. 16].

П.П. Цветков включає до предмету вивчення особи злочинця два елементи: соціально-правові дані; природно-біологічну інформацію про особу, що притягується до кримінальної відповідальності [13, с. 92].

Ф.В. Глазирін розрізняє: соціально-демографічні властивості; психологічні якості; біологічні особливості особи [17, с. 6].

Відомий вчений, психолог К.К. Платонов структуру особистості поділяє на чотири підструктури:

1. Винятково соціально зумовлені властивості особистості (спрямованість, моральні якості, відношення);
2. Індивідуально-набутий досвід (знання, навички, вміння, звички, рівень особистої культури);
3. Індивідуальні особливості окремих психічних процесів (форм відображення);
4. Біологічно відображені властивості особистості (темперамент, інстинкти, органічні патологічні зміни, властивості) [18, с. 69–70].

П.С. Дагель, прийнявши за основу вищевикладений підхід К.К. Платонова, запропонував власну структуру особи злочинця.

На його думку, вона включає в себе п'ять підструктур, які містять певні ознаки:

1. Ознаки, які безпосередньо характеризують суспільну небезпеку особи злочинця (характер вчиненого злочину, його тяжкість і злочинні наслідки; форма вини, мотив і мета злочину; спосіб вчинення злочину; привід і ситуація вчинення злочину; вчинення злочину вперше, повторно, систематично або рецидивістом; наявність або відсутність інших правопорушень та інших антигромадських вчинків; інші обтяжуючі або пом'якшуючі відповідальність обставини; ставлення злочинця до вчиненого; поведінку під час відбування покарання);

2. Ознаки, що розкривають соціальні (й антисоціальні) відносини особи в різних сферах суспільного життя (загально-громадянські відносини; трудові відносини; участь у різних формах навчання і його результати; сімейні відносини; побутові відносини з найближчим безпосереднім оточенням; участь у громадських організаціях; зв'язок із злочинними та іншими антигромадськими елементами);

3. Ознаки, що дають морально-психологічну характеристику особи (спрямованість особи; світогляд особи; інтереси особи; стійка система мотивів поведінки; моральні принципи, цінності та норми, якими особа практично керується в своїй діяльності; моральні навички і звички особи; характер і рівень потреб особи);

4. Ознаки, що характеризують психологічний стан особи та її психічні особливості (особливості відчуття, сприйняття, пам'яті; особливості протікання інтелектуальних, вольових і емоційних процесів й відповідні властивості особистості; темперамент; здібності; наявність або відсутність психічних аномалій; вікові особливості психіки);

5. Ознаки, що характеризують фізичні (біологічні) властивості особи (стать; вік; особливості фізичної конституції; фізіологічні особливості; стан здоров'я; інстинкти, потяги, фізіологічні потреби) [19].

Також можливо підтримати точку зору Д.Б. Сергєєвої та О.В. Ткач, які на підставі результатів аналізу криміналістичної літератури, джерел з кримінального права, загальної та юридичної психології, логіки, даних інших наук і матеріалів практики запропонували розглядати структуру особи злочинця як елемента криміналістичної характеристики з огляду на: фізіологічні ознаки та властивості (стать; вік; фізіологічні особливості та потреби); соціальні ознаки і властивості (освіта; фах; професія; наявність трудових відносин; сімейний стан; наявність осіб, що перебувають на утриманні; побутові відносини; участь у державних і громадських організаціях, об'єднаннях, формуваннях; попереднє знайомство з потерпілим, характер відносин тощо); морально-психологічні ознаки і властивості (спрямованість; світогляд; інтереси; здібності; мотиви поведінки; моральні принципи, цінності та норми життєдіяльності; характер і рівень потреб; особливості інтелектуальних, вольових та емоційних процесів;

темперамент; наявність або відсутність психічних аномалій; вікові особливості психіки); ознаки і властивості, які характеризують суспільну небезпеку особи (вчинення злочину вперше, повторно, систематично; вчинення інших правопорушень; наявність інших обтяжуючих або пом'якшуючих відповідальність обставин; зв'язок із злочинними елементами) [20]. Зазначені елементи знаходяться у тісному взаємозв'язку та взаємозалежності.

З урахуванням зазначеного класифікувати осіб, причетних до вчинення злочинів, пов'язаних з існуванням неконтрольованих територій в Україні, можливо за наступними підставами:

– за своїм статусом на: фізичну особу; юридичну особу;

– залежно від місця здійснення злочинної діяльності: особи, які мешкають на неконтрольованій території в Україні; особи, які мешкають на території, підконтрольній владі України; особи, які мешкають на території інших держав;

– за наявністю судимості можливо поділити на осіб: раніше судимих, не судимих;

– за наявністю кримінального досвіду на осіб, які: підпадали у коло зору правоохоронних органів (у якості підозрюваних або обвинувачених); раніше не підпадали у коло зору правоохоронних органів (тобто не мали кримінального досвіду);

– за службовим становищем на: керівників (тих, які займають керівні посади, починаючи з вищих ланок і закінчуючи керівниками структурних підрозділів Міністерства оборони України та інших державних установ та відомств, які приймають участь у проведенні відповідних дій); підлеглих (тих, які повинні згідно з Вій-

ськовим статутом України [21] виконувати накази своїх командирів);

– по відношенню до військової служби на тих: які мають відношення до військової служби (військові та фахівці (за контрактом або на певний строк)); які не мають відношення до військової служби (колишні військові (у резерві, ветерани));

– залежно від типу військової частини під час проходження військової служби на тих, які: проходили службу у регулярних військових підрозділах; проходили службу у добровольчих батальйонах (на тепер є частиною ЗСУ);

– залежно від наявності бойового (військового) досвіду на тих, які: мають бойовий досвід; не мають бойового досвіду;

– за кількістю осіб, причетних до вчинення злочинів: особи, які діють одноособово; особи, які діють у складі організованих злочинних груп; особи, які діють у складі організованих злочинних груп, які є складниками злочинних організацій;

– за напрямом діяльності організовані злочинні групи можливо поділити на: загальнокримінальної спрямованості; економічної спрямованості; терористичної спрямованості; контррозвідувальної спрямованості; змішані за своїм напрямом.

Таким чином, можливо дійти висновку, що застосування криміналістичної класифікації як методу пізнання задля упорядкування проявів злочинної діяльності, пов'язаної з існуванням неконтрольованих територій в Україні, сприятиме побудові мікрометодик їх виявлення та розслідування, що своєю чергою створить відповідні умови для підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів у особливих умовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Философский словарь / под ред. И.Т. Фролова. Москва : Политиздат, 1991. 559 с.
2. Юридична енциклопедія : [в 6-ти т.] / ред. кол. Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. Київ : Українська енциклопедія, 2001. Т. 3 : К. М. 792 с. URL: <http://leksika.com.ua/20070908/legal/klasifikatsiya> (дата звернення: 9.01.2020)
3. Аристотель. Сочинения : в 4-х томах / Перевод с лат. Москва : Мысль, 1983. Т. 2. 830 с. 10.
4. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка (современное написание слов) ; [6-е изд., испр. и доп.]. Москва : Цитадель, 1998. 560 с.
5. Задача класифікації. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Задача_класифікації (дата звернення: 9.01.2020).
6. Образцов В.А. Криминалистическая классификация преступлений. Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1988. 176 с.
7. Чурилов С.Н. Методика расследования преступлений. Общие положения. Москва : Юстицинформ, 2009. 232 с.
8. Arkusha L., Kornienko, M., Berendieieva, A. Criminal activity in Ukraine in the light of current condition. *Amazonia Investiga*. 2019. 8(24), 386-391. Indexed in: Web of Science. URL: https://apps.webofknowledge.com/full_record.do?product=WOS&search_mode=GeneralSearch&qid=7&SID=D5RQ4YpJ2MsSrucvygl&page=1&doc=1 (дата звернення: 9.01.2020).
9. Zahorodnii, Ihor; Manuyilova, Kateryna; Belogubova, Oksana. An overview of some manifestations of transnational organized crime in Ukraine. *Amazonia Investiga*. 2019. 8. (24), 426-430. Indexed in: Web of Science. URL: https://apps.webofknowledge.com/full_record.do?product=WOS&search_mode=GeneralSearch&qid=4&SID=D5RQ4YpJ2MsSrucvygl&page=1&doc=1 (дата звернення: 9.01.2020).
10. Беляев Н. А. Криминология : учебник / под ред. В.В. Орехова. Санкт-Петербург : Изд-во СПб. ун-та, 1992. 216с.
11. Гавло В.К. Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений. Томск : Изд. Томского у-та, 1985. 333 с.
12. Алексеев А.И. Криминология : курс лекций. Москва : Щит-М, 1998. 340 с.
13. Цветков П.П. Исследование личности обвиняемого. Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1973. 149 с.
14. Даньшин И.Н. К вопросу о личности преступника. *Проблемы соц. законности*. 1980. Вып. 6. С. 117–126.
15. Демидов Н.Н. Изучение личности преступника в процессе расследования : дисс. ... к. ю. н. Волгоград, 2003. 187 с.
16. Коршик М.Г. Степичев С.С. Изучение личности обвиняемого на предварительном следствии. Москва : Юрид. лит-ра, 1969. 20 с.
17. Глазирин Ф.В. Изучение личности обвиняемого и тактика следственных действий. Свердловск, 1973. 156 с.
18. Платонов К. Психологическая структура личности. Личность при социализме. Москва, 1968. С. 69–70.
19. Дагель П.С. Учение о личности преступника в советском уголовном праве. Владивосток, 1970. 132с.
20. Сергеева Д.Б., Ткач О.В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики порушень недоторканності приватного життя. URL: http://vkslaw.knu.ua/images/verstka/1_2018_Sergeeva_Tkach.pdf (дата звернення: 9.01.2020).
21. Про статут внутрішньої служби Збройних Сил України: Закон України № 548-XIV від 24 березня 1999 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14> (дата звернення: 9.01.2020).